

Justitieombudsmannen
Katarina Pahlsson

Inspektion av Kriminalvården, anstalten Hinseberg, den 3–5 oktober 2023

Protokollet i korthet: JO har genomfört en inspektion av anstalten Hinseberg med inriktning på att framför allt följa upp tidigare granskningar av situationen för kvinnliga intagna och undersöka anstaltens handläggning av ärenden om avskildhetsplaceringar.

JO uttalar att hon har fått ett i stora delar gott allmänt intryck av anstaltens verksamhet och lyfter särskilt fram sysselsättningen, ASV:n och barnombuden som positiva exempel. Det saknas emellertid tillräckliga möjligheter till differentiering i anstalten och differentieringsproblemen bidrar till längre och fler avskildheter. Efter inspektionen drar JO slutsatsen att situationen för kvinnliga intagna inom Kriminalvården verkar ha försämrats under senare år. Enligt JO är detta mycket bekymmersamt. Hon påminner om att resursbrist eller avsaknad av möjlighet till inre differentiering inte är acceptabla som skäl för att hålla intagna avskilda.

Den formella handläggningen av de granskade ärendena om placering i avskildhet har i allt väsentligt följt den tillämpliga regleringen med undantag för hur anstalten i vissa fall tillgodoser kravet på läkarundersökningar. I den senare delen är JO mycket kritisk.

Hon är lika kritisk till det som kom fram om en slags mottagningsavdelning, Aspen. Den är belägen i ett källarplan med mörka celler som regelmässigt trippelbeläggs. De intagna erbjuds i princip inte någon sysselsättning och får inte heller information om hur länge deras placering där ska pågå. JO anser att en placering på Aspen närmast framstår som en slags förvaring under ovärdiga förhållanden.

Inledning

JO Katarina Pahlsson genomförde den 3–5 oktober 2023 en förannmäld inspektion av Kriminalvården, anstalten Hinseberg. Vid inspektionen deltog även byråchefen Catrine Björkman, områdesansvariga rättssakkunniga Nathalie Stenmark samt rättssakkunniga Therese Säde, Sanna Ekman och Marcus Winerdal-Arnö (protokollförare). Syftet med inspektionen var främst att följa upp JO:s tidigare granskningar av situationen för kvinnliga intagna och att undersöka anstaltens handläggning av ärenden om placering i avskildhet.

Genomförande

Inspektionen inleddes med att JO och hennes medarbetare hade ett möte med tf. kriminalvårdschefen AA, kriminalvårdsjuristen BB, seniorhandläggaren CC samt kriminalvårdsinspektörerna DD, EE, FF, GG, HH, II och JJ. Vid mötet redogjorde Katarina Pahlsson för JO:s verksamhet och syftet med inspektionen. AA och hans medarbetare presenterade anstaltens organisation och verksamhet. Därefter förevisades delar av anstaltens lokaler, bl.a. celler och gemensamhetsutrymmen på avdelningarna, besöks- och avskildhetsrum, utomhusmiljöer, lokaler för sysselsättning, studier, programverksamhet och ASV (annan strukturerad verksamhet), gym, sporthall, musikrum samt bibliotek.

JO och hennes medarbetare samtalande med drygt 30 intagna, vilket omfattade så gott som samtliga som hade anmält intresse för det. Vidare fördes samtal med 22 anställda inom olika personalkategorier såsom vakthavande befäl, kriminalvårdsinspektörer, kriminalvårdare samt hälso- och sjukvårdspersonal.

JO hade före inspektionen begärt en sammanställning av alla anstaltens avskildhetsbeslut fr.o.m. den 13 september 2022 t.o.m. den 13 september 2023. Utifrån den sammanställningen, som innehöll cirka 600 beslut, gjordes ett urval och JO inhämtade och gick igenom cirka 80 sådana beslut. Under inspektionen granskades ytterligare beslut och handlingar.

Vid en avslutande genomgång den 5 oktober 2023 beskrev JO översiktligt de iakttagelser som hon och hennes medarbetare hade gjort under inspektionen och anstaltsledningen fick möjlighet att kommentera dessa. Med undantag för BB deltog de som närvarade vid det inledande mötet och dessutom kriminalvårdsinspektören KK.

Protokollets innehåll och disposition

I det följande redovisas först och främst de viktigaste iakttagelserna och inhämtade uppgifterna med avseende på inspektionens huvudsakliga inriktning; situationen för kvinnliga intagna och frågor om avskildhet. Under inspektionen gjorde JO iakttagelser och fick del av uppgifter, särskilt från intagna, även om andra förhållanden. En del av dessa tas upp i protokollet. Den information som inte finns med här kan ändå vara av intresse och få betydelse i JO:s tillsyn.

Uttalanden av JO Katarina Pahlsson återges i anslutning till respektive fråga.

Iakttagelser och uttalanden av JO

Allmänt om verksamheten i anstalten Hinseberg

Hinseberg är en av Kriminalvårdens anstalter för kvinnor och hade vid tidpunkten för inspektionen 122 platser i säkerhetsklass 2, vilket är den högsta säkerhetsklassen för kvinnliga intagna. Den är belägen i Lindesbergs kommun, cirka två mil norr om Örebro, och ingår i verksamhetsområdet Hinseberg i Region Mitt.

Anstalten har nio avdelningar, inklusive en avdelning som fungerar som en slags mottagningsavdelning (Aspen, mer om den nedan). Tidigare hade anstalten en riksmottagning för långtidsdömda. Sådana intagna som är föremål för utredning av särskilda villkor är numera utplacerade i anstalten, dock i huvudsak på en av avdelningarna. Det finns inte några platser för särskilt resurskrävande intagna men anstalten har en avdelning för intagna med behov av mer tillsyn och en för dem med viss psykiatrisk problematik. Flera av avdelningarna har dubbelbelagda celler och på en förekommer trippelbeläggning. Kriminalvården planerar för att inom kort inrätta ytterligare tio platser.

Anstalten har två sjuksköterskor och snart kommer ytterligare två att tjänstgöra där. För närvarande finns det inte någon barnmorska. En tandläkare tjänstgör i anstalten en dag varannan vecka. En allmänläkare finns tillgänglig en dag per vecka, en psykiatriker tre dagar i månaden och en psykolog på heltid. Anstalten har inte något jourläkaravtal.

Flera olika former av sysselsättning finns inom anstalten, såsom förpackning och madrasstillverkning. Enligt anstaltsledningen erbjuds intagna sex timmar sysselsättning per dag och sysselsättningsgraden överstiger 90 procent (se dock nedan om avdelningen Aspen). I ett av husen finns lokaler för ASV med bl.a. bibliotek, samtalsrum och musikrum samt gym och stor sporthall.

Anstalten hade tidigare en besökslägenhet, men lokalen behövdes för andra ändamål. Flera i personalen och intagna var besvikna över att lägenheten inte finns kvar. Det finns flera barnombud, inom olika yrkeskategorier, som har i uppgift att se till att anstalten beaktar barnperspektivet. I deras ansvar ingår bl.a. att personalen får grundläggande kunskap om barnrättsfrågor samt att det finns god kunskap om när en orosanmälan till socialtjänsten ska göras och rutiner om barnbesök. Barnombuden tar emot och uppmärksammar barn som ska besöka en intagen och närvarar vid de kontrollerade besöken samt är bollplank för andra kollegor i frågor som rör barn. De har regelbundna barnombudsmöten och berättar om sin roll på avdelningarna. Under november månad planerades personaldagar med fokus på barnombuden och deras uppdrag.

JO Katarina Pålsson: Jag har i stora delar fått ett gott allmänt intryck av anstaltens verksamhet. Något som bidrar till det är de överlag fräscha lokalerna och rastgårdarna. Dessutom erbjuder anstalten de intagna en förhållandevis varierad sysselsättning och sysselsättningsgraden är hög. Vidare uppfattar jag att AVS:n är omväxlande och förhållandevis meningsfull, och det finns relativt välutrustade bibliotek och musikrum samt sporthall. Allt detta får anses vara av stor betydelse för de intagna och är ägnat att underlätta anpassningen till ett liv utanför anstalten. Jag ser också mycket positivt på att anstalten, genom flera engagerade barnombud, arbetar aktivt med barnperspektivet.

Möjligheter till differentiering

I anstalten placeras intagna med kortare fängelsestraff tillsammans med långtidsdömda. Enligt anstaltsledningen finns det svårigheter att skilja på intagna som av olika skäl inte bör vistas tillsammans och samtidigt erbjuda dem en anstaltsvistelse med ett ändamålsenligt innehåll (differentieringsmöjligheter). Ledningen beskrev vidare att det har skett en förskjutning av vilka brott som de intagna är dömda för. En ökning har skett av våldsrelaterad brottslighet och numera har fler intagna kopplingar till organiserad brottslighet. Många omplaceras till anstalten efter att ha misskött sig på ett annat verksamhetsställe. Det förekommer att anstalten till följd av platsbristen tvingas placera intagna med visst skyddsbehov på normalavdelningar och att dessa då blir hotade av medintagna. Tidigare kunde intagna från olika avdelningar mötas i större utsträckning vid sysselsättningen och på promenadgårdar men anstalten är nu mer sektionerad. Ledningen berättade att förekomsten av hot och våld mellan intagna och mot personal har ökat under senare år.

Vid inspektionen fanns inte några spädbarn i anstalten, och det hade inte varit aktuellt under flera år. Enligt barnombud och annan personal är anstalten inte längre en lämplig plats för medföljande barn.

JO Katarina Pålsson: Det är otillfredsställande att anstalten har så begränsade möjligheter till inre sektionering och differentiering, både när det gäller klientkonstellationer och intagna med särskilda behov. Det är också bekymmersamt att långtidsdömda placeras tillsammans med intagna som är dömda till kortare fängelsestraff. Det senare innebär att många kvinnliga intagna med sistnämnda straff, i strid med 2 kap. 1 § första stycket fängelselagen (2010:610), FäL, kan komma att ställs under mer övervakning och kontroll än vad som är motiverat. Liknande iakttagelser gjordes även vid min inspektion av anstalten Ystad våren 2023 (se protokollet efter den inspektionen, dnr 1562-2023).

JO har tidigare utrett Kriminalvårdens möjligheter till differentiering av kvinnliga intagna (se JO 2018/19 s. 165, dnr 1087-2016). Redan då bedömde JO att det fanns ett uppenbart behov av en utökning av detta och myndigheten uppmanades bl.a. att se över säkerhetsklassningen för kvinnoanstalterna samt prioritera arbetet med att skapa ökade differentieringsmöjligheter. Utifrån iakttagelserna under denna inspektion drar jag slutsatsen att situationen för kvinnliga intagna inte verkar ha förbättrats, utvecklingen tycks dessvärre snarare gå åt motsatt håll. I likhet med anstaltsledningen har jag en förhoppning om att den utbyggnad av anstaltsplatser för kvinnor som äger rum över landet kommer att medföra en förbättring av förhållandena i aktuella avseenden, vilket jag avser att följa inom ramen för min tillsyn.

Jag återkommer senare i protokollet till beläggningssituationen men kan redan nu konstatera att det höga beläggningstrycket många gånger begränsar Kriminalvårdens möjlighet att besluta om adekvata placeringar för kvinnliga

intagna. Av de granskade besluten om avskildhet framgick att differentieringsproblem delvis var ett skäl till längre avskildhetsplaceringar. Anstaltsledningen bekräftade att sådana problem bidrar till längre och fler avskildheter än vad som annars hade kunnat vara möjligt. Detta är givetvis mycket bekymmersamt. Som JO tidigare har uttalat är resursbrist eller avsaknad av möjlighet till inre differentiering inte acceptabla skäl att hålla intagna avskilda (se t.ex. JO 2015/16 s. 191, dnr 1277-2014).

Beslut om avskildhet och andra tvångsmedel

Avskildhet

Som framgått hade JO före inspektionen granskat cirka 80 beslut om avskildhet och kontrollerade på plats ytterligare handlingar i vissa ärenden. De granskade besluten var över lag uppställda på ett begripligt sätt. Med något undantag hänvisades till rätt bestämmelser som också återgavs korrekt i besluten.

Anstalten hade genomgående hållit tiderna för avskildheterna eller omprövningen av dessa inom ramen för vad respektive bestämmelse i fängelselagen tillåter. Dessutom underrättades de intagna normalt om besluten inom rimlig tid men det fanns några exempel på att underrättelsen hade dragit ut på tiden, som längst drygt en månad.

I flera fall där intagna hade uppträtt våldsamt och placerats i avskildhet med stöd av 6 kap. 7 § första stycket andra punkten FäL hade det dröjt uppemot en vecka innan läkarbedömning skett. Anstaltsledningen förklarade att behovet av läkarundersökningar av avskilda intagna inte kan tillgodoses med nuvarande läkarbemanning och att även brådskande undersökningar ofta får anstå till dess att anstaltsläkaren är i tjänst. Anstaltens sjuksköterskor har en aktiv roll i tillsynen av intagna som är avskilda, särskilt när det är lång tid kvar till dess anstaltsläkaren åter är på plats.

Av de granskade handlingarna framgick att anstalten hade avskilt två intagna med stöd av 6 kap. 8 § FäL utan att det inletts någon utredning om varning eller uppskjutande av villkorlig frigivning.

JO Katarina Pahlsson: Det är tillfredsställande att den formella handläggningen i de granskade ärendena om placering i avskildhet i allt väsentligt har skett med iakttagande av relevanta bestämmelser i såväl fängelselagen som förvaltningslagen (2017:900), FL. Däremot ifrågasätter jag hur anstalten tillgodoser kravet på läkarundersökning i förekommande fall. Enligt 6 kap. 10 § FäL ska en intagen som hålls avskild från andra intagna på grund av att han eller hon uppträder våldsamt eller är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa undersökas av läkare så snart som möjligt. En intagen som av andra skäl hålls avskild från andra intagna ska undersökas av läkare om det behövs med hänsyn till den intagnes hälsotillstånd, dock minst en gång i månaden.

Den tillsyn som anstaltens sjuksköterskor utövar av avskilda intagna kan enligt min mening följaktligen inte ersätta fängelselagens krav på läkarundersökning. Jag är mycket kritisk till att anstalten inte har organiserat sig på ett sätt som

möjliggör brådskande läkarundersökningar i de aktuella fallen, och förutsätter att det vidtas nödvändiga åtgärder för att komma till rätta med detta.

Av 6 kap. 8 § FäL följer att en intagen i vissa fall får hållas avskild under utredningen av ett ärende om varning eller uppskjutande av villkorlig frigivning. Det är allvarligt att anstalten har avskilt två intagna med stöd av denna bestämmelse utan att det inleddes en sådan utredning som är en förutsättning för dess tillämpning. Jag tar dock inte ställning till om de intagna hade kunnat avskiljas på någon annan grund, men vill påminna om vikten av noggrannhet när det gäller bedömningen av grunden för en tvångsåtgärd.

Vid den avslutande genomgången lyftes frågor om möjligheten för intagna att komma till tals i ärenden om avskildhet. Det bör uppmärksammas att ett flertal bestämmelser i förvaltningslagen är tillämpliga i handläggningen av ärenden om placering i avskildhet, vilket Kriminalvårdens handbok om gemensamhet och avskildhet i anstalt 2012:1 också tydliggör (se särskilt s. 32 f., hänvisningarna avser dock den tidigare gällande förvaltningslagen). Av särskilt intresse i detta sammanhang är regleringen om kommunikation i 25 § FL, som ger uttryck för principen att ingen ska dömas ohörd. Som jag tidigare har konstaterat kan visserligen de undantag från kommunikationsplikten som framgår av bestämmelsen vara tillämpliga i Kriminalvårdens verksamhet i vissa situationer, men en bedömning måste göras i det enskilda fallet med beaktande av att det utrymmet är snävt (se mitt beslut den 10 december 2021, dnr 5211-2020). Om ett avskiljande äger rum med stöd av 6 kap. 8 § FäL är det naturligt att den intagna får ge sin syn på saken i vart fall vid förhör som i enlighet med 12 kap. 4 § FäL ska hållas inom ramen för utredningen av en påstådd misskötsamhet. Men enligt min mening har den enskilda även vid andra avskildhetsgrunder rätt att komma till tals och det alltså redan innan hon eventuellt begär en omprövning av beslutet. Hur detta bäst tillgodoses är det upp till anstalten att avgöra men det är av stor vikt att kommunikationsplikten iakttas så långt möjligt samt att uppgifter som en intagen vill framföra tas om hand och dokumenteras i erforderlig utsträckning.

Kroppsbesiktningar

I ett av de granskade besluten noterades att en intagen hade avskilts för att genomföra en kroppsbesiktning i form av s.k. tulltoalett. I beslutet att häva avskildheten angav anstalten att den intagna hade ”gått med på en kroppsbesiktning” på sjukhus. Anstalten fattade beslut om permission för sjukhusbesöket, där den intagna genomgick en vaginal och rektal undersökning.

Flera intagna hade synpunkter på hur urinprovtagningar genomförs. De berättade bl.a. att de måste klä av sig nakna, vilket de upplevde som förnedrande. JO och hennes medarbetare förevisades ett utrymme där urinprover lämnas.

JO Katarina Pålsson: I maj 2021 fick anstalten Hinseberg kritik för hanteringen av ett ärende där en intagen misstänktes ha svält narkotika och hon

avskildes för genomförande av en kroppsbesiktning. Som jag underströk i beslutet är utrymmet för att låta ett samtycke utgöra grunden för en tvångs-åtgärd som annars kräver stöd i lag mycket begränsat (se JO 2021/22 s. 321, dnr 7070-2019). Jag framhöll att det är myndighetens ställningstagande som avgör om en intagen ska genomgå kroppsbesiktning och inom ramen för det ska beaktas om de lagliga förutsättningarna är uppfyllda. Endast om åtgärden står i rimlig proportion till dess syfte och en mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig får den användas. Jag vill med anledning av det nu påträffade fallet påminna om dessa uttalanden.

Klagomål som rör urinprovtagningar är relativt vanliga hos JO, inte minst handlar de om just förhållandet att en intagen då måste klä av sig alla sina kläder. Det är inte heller ovanligt att intagna, precis som i anstalten Hinseberg, för fram synpunkter på provtagningarna under JO:s inspektioner. Jag har nyligen genomfört en granskning av Kriminalvårdens rutiner för dessa kroppsbesiktningar och uttalat mig om hur de förhåller sig till den rättsliga regleringen (se ärende med dnr 8843-2021). I mitt beslut den 8 december 2023 fann jag att utformningen av rutinerna och tillämpningen av dessa i praktiken innebär att en intagen så gott som undantagslöst måste lämna urinprov helt naken. Jag poängterade att det bör göras individuella bedömningar av om det är nödvändigt i det enskilda fallet och att den s.k. hänsynsprincipen alltid ska iakttas i de här sammanhangen. Sammanfattningsvis var jag kritisk till hur Kriminalvården har utformat sina centrala rutiner och bedömde att myndigheten bör se över dem.

Beläggningssituationen m.m.

Beläggningsgraden

Vid inspektionens sista dag var 121 kvinnor intagna i anstalten och enligt anstaltsledningen är beläggningen normalt 125–130 procent.

Avdelningen Aspen

Aspen beskrevs av anstaltsledningen som en slags mottagningsavdelning som inrättats på grund av den ansträngda beläggningssituationen. Avdelningen är belägen i källaren i en av byggnaderna på anstaltsområdet. Ljusinsläppet och möjligheterna att iaktta omgivningarna är starkt begränsade eftersom flera av fönstren är små och placerade i takhöjd. Avdelningen består av fyra celler, som samtliga kan beläggas med tre intagna per cell. I två av cellerna finns en skiljevägg med låsbar dörr; på ena sidan finns en våningssäng, ett skrivbord, en stol och en toalett och på andra sidan en enkelsäng och inte mycket mer. Dörren är låst under tiden för dygnsvilan. Även de andra två cellerna kan trippelbeläggas. De har dock inte någon skiljevägg men är i övrigt utrustade på ungefär samma sätt, dvs. med en enkelsäng och en våningssäng samt ett skrivbord och en stol. I anslutning till cellerna finns ett trångt gemensamhetsutrymme med matbord, soffa och tv. Såvitt framgick har i vart fall två av cellerna på avdelningen tidigare varit avskildhetsceller.

De intagna på Aspen är inte anvisade sysselsättning på det sätt som andra intagna i anstalten är. Den enda sysselsättning som finns är städning av avdelningen en timme per vecka. Som en kompensation för förhållandena får de intagna möjlighet till utomhusvistelse två gånger per dag, totalt en och en halv timme.

Det framgick att många nyintagna placeras på Aspen i väntan på en plats på en ordinarie avdelning, men ibland avtjänar intagna sin sista verkställighetstid där. Det förekommer att de med kortare fängelsestraff verkställer hela påföljden på avdelningen.

Alla intagna som JO talade med och som var eller hade varit placerade på avdelningen tyckte att situationen var mycket påfrestande och flera uttryckte oro över tryggheten samt ovissheten när man inte vet hur länge placeringen skulle vara. Flera ansåg att sysslolösheten var särskilt svår, att det inte finns något annat att göra på avdelningen än att äta och se på tv.

Personalen förmedlade en blandad bild av hur länge intagna kan vara placerade på avdelningen; vissa uttryckte att det finns en maximal tid om en månad medan andra menade att det inte finns någon egentlig tidsgräns. Enligt ledningen är det platsbristen som medfört att Aspen används på det sätt som nu sker och det finns inte några bestämda riktlinjer för hur länge en placering där kan pågå.

JO Katarina Pahlsson: JO uppmärksammar återkommande det höga beläggningstrycket inom Kriminalvården och vad det innebär. Iakttagelserna under denna inspektion visar på en fortsatt ansträngd beläggningssituation som får konsekvenser även för intagna i anstalten Hinseberg. Det framkom en uppgift om att anstalten så sent som år 2017 hade drygt 90 platser och en beläggningsgrad om cirka 70 procent. Antalet intagna i anstalten har alltså nästintill fördubblats sedan dess och beläggningsgraden medför ett hårt tryck på verksamheten. Jag noterar dock att anstalten hittills inte har behövt belägga besöksrum och inte heller utökat tiden för inlåsning i samband med dygnsvilan.

Iakttagelserna när det gäller avdelningen Aspen visar särskilt tydligt beläggningssituationens negativa följder. Avdelningen har tidigare varit föremål för synpunkter från JO:s sida. Exempelvis framhöll JO efter en inspektion år 2015 att situationen för de intagna där skiljer sig markant i fråga om såväl den fysiska miljön som möjligheten till gemensamhet i jämförelse med de intagna som är placerade på någon av normalavdelningarna. JO uttalade också att utrymmena på avdelningen inte uppfyllde de grundläggande krav som bör kunna ställas på ljusinsläpp i en cell och möjligheten att se ut genom fönstret. (Se dnr 2527-2015, och vidare dnr 4138-2018 efter en inspektion av anstalten 2018.) Jag gör samma bedömningar.

Sedan dess har ytterligare platser inrättats på avdelningen och situationen för de intagna på Aspen är i allt väsentligt densamma. Avdelningen är mörk och trång och jag har stor förståelse för att de intagna anser att placeringen är mycket

påfrestande. De får dela rum med ibland två andra och dessutom tidigare helt okända medintagna, erbjuds i princip inte någon sysselsättning och får ingen eller bristfällig information om hur länge denna placering kan komma att vara. Mitt intryck är därtill att personalen rör sig sällan inne på avdelningen.

Jag är mycket kritisk till det som har kommit fram om avdelningen Aspen. Det är givetvis bra att de intagna erbjuds utomhusvistelse i något större utsträckning än vad fängeselagen föreskriver men en placering där framstår närmast som en slags förvaring under ovärdiga förhållanden. Avdelningen uppfyller enligt min mening inte de krav som kan ställas ens på en mottagningsavdelning. Om det trots detta bedöms absolut nödvändigt med en placering på Aspen bör den åtminstone vara ytterst kortvarig. De berörda intagna bör vidare få information, t.ex. om hur länge placeringen kan förväntas pågå och inför att en cell beläggs med ytterligare en eller två medintagna. Jag utgår från att ledningen följer upp detta samt hur situationen kan förbättras för de intagna.

Rutiner för dubbel- och trippelbeläggning

Ett flertal intagna berättade att de har fått dela cell med en eller två medintagna utan att de dessförinnan tillfrågats om sin inställning och många menade att anstalten inte följer upp hur det går. Vid samtal med personal framfördes olika uppgifter om vilka överväganden som görs inför ett sådant beslut. Enligt personal är det ofta den som kommit sist till anstalten som blir aktuell för en placering i dubbelbelagd cell.

JO Katarina Pahlsson: Enligt Kriminalvårdens egna anvisningar för dubbelbeläggning i anstalt och i häkte (2020:8) ska det beaktas att den intagne är lämplig för placering genom dubbelbeläggning. Och även om det inte finns något krav på samtycke ska den enskilde först få möjlighet att lämna synpunkter. Jag har tidigare uttalat att anvisningarna är både befogade och ändamålsenliga (se t.ex. mitt beslut den 30 oktober 2023, dnr 8017-2022). De verkar dock inte följas inför beslut om dubbel- eller trippelbeläggning i anstalten Hinseberg, vilket är förvånande. Jag utgår från att ledningen ser över tillämpningen av rutinerna och vill samtidigt nämna att de särskilda övervägandena inför beslut om dubbelbeläggning ska dokumenteras i enlighet med myndighetens egna anvisningar.

Jag vill vidare lyfta fram att den rättsliga utgångspunkten fortfarande är att intagna i anstalt ska ha möjlighet att vistas i en egen cell i anslutning till dygnsvilan. När dubbelbeläggning bedöms nödvändig är det enligt min mening rimligt att det i första hand är de intagna som samtycker till det som får dela cell. Tiden som varje intagen är placerad i en dubbelbelagd cell bör begränsas och en intagen som tvingas dela cell och känner rädsla, eller kanske bara är orolig, måste tas på allvar.

Som framgått trippelbeläggs cellerna på avdelningen Aspen. Enligt min uppfattning är det högst tveksamt om en sådan beläggning över huvud taget kan anses vara lämplig i en anstalt av den aktuella säkerhetsklassen. Detta gäller i

synnerhet då Aspen fungerar som en mottagningsavdelning och den begränsade kännedom som anstalten därmed kan ha om intagna.

Bemötande och information

Ett flertal intagna ansåg att personalen uppträder korrekt medan andra var mindre nöjda med bemötandet. I det sammanhanget lyfte de intagna fram att många är nyanställda och unga. Det uttrycktes frustration över att det som är tillåtet ena dagen kan vara otillåtet nästa; rutinerna och beskeden kan variera beroende på vilken personal som är i tjänst. Många var dock nöjda med sina kontaktpersoner, men flera upplevde att de sällan hade tid för dem.

Såväl intagna som anställda påpekade att personalen inte har tid att vara ute på avdelningarna i tillräcklig utsträckning. En del intagna nämnde att INTIK-telefonerna blir en konfliktyta, det förekommer att några intagna så att säga lägger beslag på dem eller t.o.m. gömmer telefonerna för varandra. Det framkom vidare uppgifter om att en del intagna på en avdelning varken fick eller vågade dricka kaffe till följd av medintagnas åtgärder. Däremot verkar självförvaltningen fungera i det stora hela.

Genomgående menade intagna att informationen de fick i samband med inskrivningen var bristfällig, särskilt om ankomstsamtal, deras rättigheter och skyldigheter samt avdelningsrutinerna. Några beskrev att det i stället var medintagna på avdelningarna som berättade vilka regler och rutiner som gäller i anstalten.

Enligt anstaltsledningen har personalomsättningen under senare år varit relativt hög och andelen oerfaren personal är större än tidigare. Fler frågeställningar från intagna kan i och med det inte besvaras på avdelningarna, vilket medför en högre belastning på anstaltens stödfunktioner.

Mot bakgrund av bl.a. personalomsättningen och behovet av stöd i vardagen har anstalten inrättat uppdrag som s.k. dagvårdare och daglig instruktör. Dagvårdaruppdraget inrättades sommaren 2023 och de är tre till antalet. De har till uppgift att fungera som mentorer i det dagliga arbetet, vara en del av de operativa sysslorna samt handleda och vägleda personal för att kvalitetssäkra verksamheten. Dagvårdarna ska delta i det dagliga arbetet samtidigt som de stöttar avdelningspersonal samt ser till att rutiner följs, arbetsuppgifter blir utförda och dokumentationen sköts. De är vidare ett stöd i svåra samtal. JO och hennes medarbetare pratade med ett par dagvårdare och såg dem ute på avdelningar i samtal med både intagna och personal. Den dagliga instruktören arbetar sedan januari heltid med uppgiften. Även det uppdraget handlar bl.a. om att förmedla vad som gäller, vara ett stöd och en pedagogisk förebild för nyanställda. Den dagliga instruktören har vidare till uppgift att skapa situationsanpassade övningar och ge medarbetarna förutsättningar att skapa trygghet i olika situationer. Det kan handla om svåra samtal, ingripanden, suicidförsök, psykisk ohälsa, handfängsel och visitationer.

JO Katarina Pålsson: Uppgifterna om att såväl bemötande som rutiner varierar bör tas på allvar av ledningen. Det tycks finnas en osäkerhet om vad som gäller hos en del i personalen och det kan diskuteras om de har tillräcklig tid för sitt kontaktmannaskap eller för att vistas ute på avdelningarna. Särskilt det sistnämnda kan i sin tur negativt påverka ordningen såväl som tryggheten för enskilda intagna. Jag vill dock framhålla att jag är mycket positiv till anstaltens initiativ med dagvårdare och daglig instruktör, vilket framstår som ett gott exempel på att möta utmaningarna vid hög personalomsättning.

Vilken information en intagen ska underrättas om i samband med att han eller hon tas in i anstalt är reglerat i 1 kap. 10 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse, FARK Fängelse. Uppgifterna från intagna talar för att anstalten brister i detta avseende, vilket inte är acceptabelt. Anstalten behöver vidta åtgärder för att komma till rätta med saken.

Hanteringen av försändelser och andra handlingar

Det framkom att all inkommande post till intagna från privatpersoner öppnas och granskas samt att genomlysning inte används som granskningsmetod trots att anstalten har tillgång till en sådan apparat.

Några intagna berättade att de måste visa upp myndighetspost för personalen i samband med att den delades ut. Andra berättade att de fick ta del av myndighetspost med personal nära inpå och att dessa i några fall suttit vid samma bord när denna post öppnas. Bland avdelningspersonalen beskrev vissa hur de genom att känna på sådana kuvert kan kontrollera försändelsen och att det händer att intagna ombeds öppna myndighetspost inför dem om kuvertet känns konstigt.

Flera intagna uppgav att de vid upprepade tillfällen hade fått medintagnas försändelser och andra handlingar.

JO Katarina Pålsson: En försändelse till eller från en intagen – med undantag för myndighetspost – får granskas om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen och säkerheten. Syftet med granskningen ska vara att undersöka om försändelsen innehåller något otillåtet föremål eller är ett led i en pågående eller planerad brottslig verksamhet, ett planerat avvikande eller något annat likande förfarande. Den granskningsmetod som väljs måste stå i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande metod är tillräcklig ska den användas. (Se 1 kap. 6 § och 7 kap. 7 § FäL.)

Mot bakgrund av att anstalten granskar all inkommande post vill jag understryka vikten av att det löpande övervägs i vilken utsträckning granskning är nödvändig, utifrån såväl vilka intagna som är placerade i anstalten vid varje given tidpunkt som förhållandena i det enskilda fallet. Den minst ingripande metoden, genomlysning, verkar inte heller alls tillämpas. Jag vill därför påminna om att en granskningsåtgärd utgör ett allvarligt ingrepp i den personliga integriteten och att den enligt proportionalitetsprincipen inte får vara

mer ingripande än vad som är nödvändigt med hänsyn till syftet. Principen ska beaktas vid granskningen av varje enskild försändelse.

Myndighetspost ska som utgångspunkt vidarebefordras utan granskning. Endast om det finns anledning att anta att uppgiften om avsändare av en sådan försändelse till en intagen är oriktig, får försändelsen granskas i syfte att utreda vem avsändaren är (7 kap. 6 § FäL). JO har vid flera tillfällen understrukt att ett förfarande som innebär att intagna i samband med befordran uppmanas att öppna myndighetspost inför anställda inom kriminalvården strider mot syftet med reglerna om förtrolig kommunikation (se t.ex. mitt beslut den 23 mars 2023, dnr 7551-2021). Det är anmärkningsvärt att personal i vissa fall gick än längre och krävde att innehållet i myndighetsposten skulle visas upp liksom att det förekommit att avdelningspersonal undersökt kuvert genom att känna på dem i samband med befordran. Anstalten måste göra en tydlig skillnad mellan befordran av posten och prövning av innehavsfrågan. Jag utgår från att ledningen tydliggör avdelningspersonalens roll vid befordran av post.

JO får ofta klagomål från intagna om att försändelser eller andra handlingar delas ut till fel person. Detsamma framfördes alltså under inspektionen. Jag vill därför framhålla följande. Enligt 35 kap. 15 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, gäller sekretess inom kriminalvården för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs. Att röja uppgifter som omfattas av sekretess kan utgöra brott mot tystnadsplikt enligt 20 kap. 3 § brottsbalken. För en intagen kan ett röjande av en sådan sekretessbelagd uppgifter i vissa fall innebära en fara för hennes trygghet och säkerhet. Det är således angeläget att kriminalvårdspersonal som hanterar handlingar med sekretesskyddade eller annars känsliga uppgifter sköter sitt uppdrag med stor omsorg och noggrannhet (se t.ex. mitt beslut den 30 juni 2023, dnr 9505-2022). I sammanhanget kan nämnas att jag nyligen uttalade kritik mot just anstalten Hinseberg för att en handling med sekretessreglerade uppgifter om en intagen hade lämnats ut till en medintagen (se mitt beslut den 13 december 2023, dnr 9959-2022).

Kontakter med sjukvården

Några intagna beskrev att de hade fått använda en annan ingång än huvudentrén vid externa sjukhusbesök. Andra berättade emellertid att de hade fått använda den vanliga ingången och allmänt väntrum liksom att de burit handfängsel som personal inte gett dem möjlighet att täcka. Detta upplevdes som obekvämt och förnedrande. Anstaltsledningen upplyste att de återkommande har samverkansmöten med närliggande sjukhus om arrangemangen vid intagnas sjukhusbesök men att förutsättningarna skiljer sig åt mellan sjukhusen.

Intagna som vill ha kontakt med sjukvården i anstalten lägger meddelanden, s.k. systerlappar, i en låst brevlåda på respektive avdelning. Det framkom att

systerlapparna antingen viks eller läggs ovikta i brevlådan. Avdelningspersonal tömmer lådan och ser till att lapparna förmedlas till sjukvården.

JO Katarina Pålsson: Det är positivt att anstalten så långt möjligt försöker undvika huvudentrén vid externa sjukhusbesök. En sådan ordning värnar de intagnas personliga integritet och jag förutsätter att anstalten fortsätter sitt arbete med detta.

Jag vill påminna om att hälso- och sjukvårdssekretessen i 25 kap. 1 § OSL gäller även för sådan hälso- och sjukvård som bedrivs inom Kriminalvården. Det råder alltså en presumtion för att de uppgifter som framkommer inom hälso- och sjukvården som bedrivs på ett verksamhetsställe omfattas av sekretess i förhållande till den personal i anstalten eller häktet som inte arbetar där. Anstaltens rutiner när det gäller systerlapparna avviker från Kriminalvårdens anvisningar avseende hälso- och sjukvård för kriminalvårdspersonal (2023:5). Enligt dessa ska varje önskemål om kontakt med sjukvårdsmottagningen läggas i ett förslutet kuvert, som i sin tur datumstämplas. Jag har samma uppfattning och utgår från att anstalten ser till att intagna i fortsättningen får möjlighet att lämna sitt meddelande till sjukvården på det sättet.

Vinterkläder

Flera intagna var oroliga över att de inte skulle få några vinterkläder till vintern eftersom anstalten hade samlat ihop och gjort sig av med samtliga sådana kläder samt sagt att inget av det kommer att tillhandahållas. Anstaltsledningen förklarade att de intagna kommer att få jackor, halsdukar, vantar och mössa men däremot inte täckbyxor och vinterskor. De intagna ska informeras om detta.

JO Katarina Pålsson: Det som framkommit i denna del illustrerar betydelsen av återkommande tydlig och korrekt information till de intagna. Enligt min mening är det vidare självklart att Kriminalvården även tillhandahåller funktionella samt varma kläder och skor så att de intagna faktiskt kan utnyttja sin utomhusvistelse också under vintern (se 1 kap. 4 § och 4 kap. 1 § FäL). Jag anser därför att det finns anledning för anstalten att ompröva sitt ställningstagande när det gäller tillgång till skor och klädesplagg anpassade för vintern.

Vid protokollet

Marcus Winerdal-Arnö

Justeras den 4 januari 2024

Katarina Pålsson